

dvojice spomenutih lingvista? Sve u svemu, očito je kako se Mario Grčević nebrizljivo odnosi prema tuđem mišljenju ili pisanju. Kako smo vidjeli, tako se odnosi i prema radu nekih drugih autora, ne samo prema meni. Mislim da se nepažljivo odnosi i prema radu Stjepana Babića jer iz njegova golemog djela izdvaja baš ono mjesto u kojem on nije bio ni najmanje na visini cjeline svoga opusa. Možda nas je htio na primjeru podsjetiti na onu staru mudru izreku o dobrom Homeru koji kadšto zadrijema?

Josip Lisac

O DIJALEKATNOJ PODLOZI HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA

Podnaslov Jezika uredništvu je smjerokaz uređivačke politike. Prema njemu objavljujemo članke s područja kulture hrvatskoga književnoga jezika, a s drugih područja – povijesti i dijalektologije hrvatskoga jezika pa i teorije (književnoga) jezika – samo kad pridonose boljem osvjetljenju hrvatskoga književnoga jezika. Tako smo objavili i prvi članak Marija Grčevića pod naslovom Zablude o istočnohercegovačkim govorima kao dijalekatnoj osnovici hrvatskoga književnoga jezika jer on pokreće jedno od njegovih bitnih pitanja: ima li hrvatski književni jezik izravnu dijalekatnu osnovicu, a ako ima, onda koju? Zato nam se ne može prigovoriti što smo objavili Grčevićev članak, a pojedini i način izražavanja ne možemo dotjerivati po svome ukusu.

Ne ulazeći sada u to koliko Mario Grčević ima u kojim pojednostima pravo ili krivo, mislili smo da će taj članak biti dobra podloga da dobijemo pravi odgovor na navedena pitanja. Javio se Josip Lisac, vrstan naš dijalektolog, i mislili smo da

će on jasno, načelno i sažeto odgovoriti na postavljena pitanja. Ali on nije iskoristio tu priliku. Išao je u pojedini, koliko je koja Grčevićeva tvrdnja u pojedinim rečenicama točna, a koliko nije i pri tom zaboravio ono bitno. Recimo da je i na to odgovorio, ali u takvim krhotinama da prosječni čitatelj Jezika tek iz njih mora sastavljati cjelinu. A malo će tko to napraviti. Da ne bi bila propuštena ova prilika, moram se ja kao glavni urednik javiti za riječ, ne zato da bih presudio koliko jedan ili drugi polemičar ima pravo, a još manje da bih dao konačan odgovor, ja i nisam dijalektolog pa to i ne mogu, nego da usmjerim raspravu na bitno.

Često se čuje teza da je hrvatski književni jezik utemeljen na istočnohercegovačkome dijalektu (narječju). Ništa nije određenije ako kažemo na istočnohercegovačkim govorima, ali mislim da takvo otprilike određenje živi u našoj općoj svijesti. Dokaze za to nije teško naći, iako ovom prilikom meni nije potrebno tragati za njima. Ne bih sada ni ulazio u to koliko je ta teza opravdana svojim sadržajem i svojim nazivom, ali ako ju prihvatimo kao točnu i želimo se kao zainteresirani obavijestiti o tom, ne možemo u našim priručnicima naći jednostavan odgovor. Mi nemamo nešto adekvatno Ivićevoj Dijalektologiji srpskohrvatskoga jezika, 2. izdanje 1985., a na nju ne mogu uputiti čitatelje jer je ona teško dostupna, a uskostručno i relativno opširno djelo iz kojega se ne dobiva jasna slika jednostavnim čitanjem. A onda, to je danas jasno, pisana je i s podvodnim grebenima na koje se i kritičniji čitatelj može lako nasukati. Zato ne ću posezati za tim djelom, mogu navesti što piše P. Ivić u tri godine mlađem radu, nama mnogo pristupačnijem i sažetijem. U posebnom otisku iz Jugoslavenske enciklopedije

dije, Zagreb, 1988., on na str. 58. piše:

"Istočnohercegovački je najrasprostranjeniji sh. dijalekt. Njegovo kompaktno područje zahvata Hercegovinu istočno od srednjeg i donjeg toka Neretve, Dubrovačko primorje, severozapadnu polovinu Crne Gore, jugoistočnu Bosnu i bosansko Podrinje do Save, te jugozapadnu i zapadnu Srbiju. U većini tih predela ovaj je dijalekat autohton. Njime govore i Srbi drugde u Bosni, skoro svi Srbi u Hrvatskoj i oni u mađarskom delu Baranje, Hrvati unijati (grkokatolici) u Žumberku, a ponegde i Hrvati rimokatolici, odn. Muslimani, obično u susjedstvu Srba. U taj prostor istočnohercegovački dijalekat unesen je migracijama.

Govori istočnohercegovačkog dijalekta bliski su sh. književnom jeziku. Tim je dijalektom govorio i pisao V. Stefanović Karadžić. Vuk i narodne pesme koje je on objavio uticali su da istočnohercegovački postane osnovica književnog jezika."

Ako je to istočnohercegovački dijalekt, a to je jedan od njegovih najnovijih opisa, i ako kažemo da hrvatski književni jezik počiva na istočnohercegovačkome dijalektu, onda to znači na dijalektu koji je izvan hrvatskoga narodnoga područja, a koliko jest u njemu, onda njime rijetko govore Hrvati, osim Dubrovčana. Sada uzimam Brozovićev tekst *Štokavsko narječje* u svome Školskome leksikonu Jezik i vidim da tamo nema opisa prostiranja istočnohercegovačkoga dijalekta, ali na karti je označena, među ostalim, gotovo cijela zapadna Bosna, Lika i središnja i zapadna Slavonija. Opis u Težak-Babićevoj gramatici ništa ne pomaže, a još manje karta dijalekata u gramatici Brabec-Hraste-Živković. Evo kako ostaje bespomoćan zainteresiran pojedinac, a kako li je tek manje zainteresiran. To znači da pravi odgovor mogu dati samo oni

koji znaju za najsvremenije znanstvene radove s obzirom na današnje njegovo stanje i povijesnu protežnost, a to znači hrvatski dijalektolozi, a rekao bih da to oni nisu dali sažeto, pregledno i priručno, nisu dali tako da to lako kao istinita tvrdnja ulazi u našu opću svijest. Zato takvo postavljanje problema kao što ga postavlja Grčević, zaista potrebno i korisno, makar on u kojim pojedinostima i ne imao pravo.

Rekao bih da hrvatski književni jezik zbog svoga postanka ne počiva ni na jednome organskome govoru, kako je jasno napisao R. Katičić: "Novoštokavska osnovica hrvatskoga standardnoga jezika samo je načelno određena i ne odnosi se ni na koji konkretni novoštokavski sustav." (Jezik, 43, Zagreb, 1996., str. 177.)

I to je, mislim, točno. Pa ako i dopustimo da jednim dijelom počiva na konkretnome dijalektu ili govoru, onda to ne će biti jedan nego elementi više njih, na dubrovačkome govoru, novoštokavskima štokavskima zapadnim ikavskima govorima izuzev jata, a i nekima drugima zapadnima govorima, prema prilikama u standardizaciji i vremenu koje ga obilježava jer se sva pitanja nisu rješavala u isto vrijeme, mislim da je naglasno došlo posljednje na red. No prije nego dalje nastavim, moram se osvrnuti i na terminološka objašnjenja.

U jednome prigovoru rečeno je da Grčević ne pazi dovoljno na precizne dijalektološke nazive, na nesinonimnost naziva dijalekt/narječje, a u svezi s time spomenuto je i moje ime. Opet ne ću ulaziti u to koliko tko pazi ili ne pazi na to, valja reći da se ta nepreciznost provlači i danas našom literaturom, pa čak i kod nekih dijalektologa. U našoj općoj svijesti ta dva naziva žive kao sinonimi, poduprti neki priručnicima pa i najnovijim. U 3. izdanju Opće enciklopedije Leksikograf-

skoga zavoda, Zagreb, 1977., natuknica dijalekt upućena je na narječje. To nije tako davno da bi se moglo označiti kao prošlost, a 3. je izdanje rađeno s posebnom pažnjom, ali je tako i u Hrvatskome općem leksikonu iz 1996., samo obratno, narječje je upućeno na dijalekt, a pod dijalekt je izričito rečeno: "u hrv. jeziku štokavski, čakavski i kajkavski dijalekt". To je najbolji dokaz da nova shvaćanja lako ne prodiru ni u djela u koja bi morala prodrijeti. Sad da kažem jasno. Prihvaćam Brozovićevo preciziranje pojedinih naziva: govor je konkretan idiom kojega mjesta ili kraja, dijalekt je skup uskosrodnih govora pojedinoga područja, a narječje je skup srodnih dijalekata. Sad se opet vratimo tvrdnji da hrvatski književni jezik počiva na istočnohercegovačkome dijalektu, što znači na dijalektu koji svojom glavinom nije hrvatski. Ali ako taj dijalekt promatramo s obzirom na poddijalekte i govore, onda možemo preciznije reći da hrvatski književni jezik u jednome smislu počiva na dubrovačkome govoru, a kako je dubrovački govor hrvatski, onda to znači da i hrvatski književni jezik počiva na hrvatskim temeljima. I ako jest istina da je dubrovački govor ili poddijalekt dio istočnohercegovačkoga dijalekta, to je za hrvatsku osnovicu hrvatskoga književnoga jezika nebitna činjenica.

Grčević nastoji izvući dubrovački govor ispod istočnohercegovačke kape. Meni je teško reći koliko je u pravu, ali ako dubrovački i jest uklopljen u istočnohercegovački dijalekt, onda mi moramo naglašavati da je on u njem poseban govor, inače sami priznajemo da hrvatski književni jezik ima nehrvatsku podlogu, ako je istočnohercegovački dijalekt onakav kakvim ga je označio Pavle Ivić. Da bi Grčević i tu mogao imati pravo, a mislim da ima, u pomoć nam tu do-

lazi i Dalibor Brozović jer on u spomenutom školskome leksikonu dubrovački govor izdvaja u poseban "dubrovački poddijalekt". A nešto slično rekao znatno prije i Aleksandar Belić:

"Od XVI veka dubrovački književni jezik, a tako isto i narodni dijalekt koji mu je u osnovici, dobiva svoj definitivni karakter koji i jeste u izvesnom izdvajanju, omeđivanju dubrovačkog od ostalih naših govora. Ja ne velim da se on tada sasvim od njih odvojio; ali već nije bio onako prisno vezan sa njima kao što je bio dotada." (Oko našeg književnog jezika, Beograd, 1951., str. 194.)

Dakle, mi trebamo isticati tu posebnost. A koliko i jest znanstvena činjenica da je dubrovački govor dio istočnohercegovačkoga dijalekta, ona je važna za znanost, za znanstvenu klasifikaciju, a nije za konkretno određivanje podloge hrvatskomu književnomu jeziku. Vratimo se Katičićevoj tvrdnji i u skladu s njom recimo da koliko ima organsku podlogu, nema samo dubrovačku, iako je ona vjerojatno najjača, ali ima i zapadnu bosansko-hercegovačku, slavonsku, pa i istočnobosansku, koliko je Divković utjecao na hrvatski književni jezik, a utjecao je. Pa čak i kad je naglasak u pitanju, istočnohercegovački je utjecaj relativan. Prihvatili smo Karadžićev naglasni sustav, a to znači istočnohercegovački u nehrvatskome smislu, i on je bio norma hrvatskomu književnomu jeziku stotinjak godina. No pri tom valja naglasiti, da je glavnina naglasnoga sustava ista, a koliko se razlikuje od hrvatskoga naglasaka, a i u tom ima podosta razlika, samo su manje opisane nego na drugim razinama, nikada nije bio praktično prihvaćen u cijelosti, ali koliko je i bio, danas se oslobađamo svih njegovih osobina koje nisu hrvatske.

Prema tome možemo jasno tvrditi da

koliko hrvatski književni jezik počiva na dijalekatnoj osnovici, da počiva na hrvatskima govorima, a danas i u naglasku. Da bi to postalo općeprihvaćenim i ušlo u opću svijest, moraju naši dijalektolozi dati temeljit nov pregled i sadašnjega stanja i povijesne protežnosti.

Stjepan Babić

TISNO NIJE VIŠE TIJESNO

 isno se tako zvalo i tako se danas opet zove naselje na otoku Murteru, na mjestu gdje je najuži tjesnac između otoka i kopna. Prva potvrda toponima toga murterskog tjesnaca potječe iz godine 1567. na nekom crtežu, i to kao Tischno, ali kad je iz težege suglasničkog skupa – *skъль* – ispao *k*, nastao je oblik *Tisno*, kako o tom piše P. Skok u Etimolojskom rječniku (v. riječ *tiskati se*).

Ispadanje suglasnika bijaše prva promjena, a druga je promjena tzv. poimeničenje po značenju, a ne po obliku. Pisanje toga starog toponima obilato je sačuvano iz druge polovice 17. stoljeća, što potvrđuje djelomično poimeničenje: upotreba pridjevnih nastavaka (v. A. Šupuk, Šibenski glagolski spomenici, oporuke od br. 28 do 53).

Popovi glagoljaši, koji su i na tom otoku šibenskog arhipelaga sastavljali oporuke, svaki su takav spis ovjeravali svojim imenom navodeći k tom svoju funkciju, nadnevak i mjesto u kojem su obavljali tu službu predviđenu od tadašnje vlasti. Tako, jedan od popova glagoljaša Martin Matešić pisao je oporuku od godine 1656. do 1657. Evo samo dio takva upisa:

“Ja pop Martin Matešića, parok od Tisnoga, ki pisah ovi tešament rukom mojom (čhle) 1656. I priminu isti g(ospodin) don Lovre na tri agusta i bi tilo njegovo pokopano u crikvi Svetoga Duha u Tisno-

mu.” (v. br. 28). U početku svake oporuke stoji: “u selu Tisnomu”, a jedna oporuka završava ovako: “ja don Martin Matešića, kurat od Tisnoga” (1666, br. 43). Tako su zapisivali i ostali popovi glagoljaši.

Iz kratkih navoda skrećem pažnju na oblike određenoga pridjeva u genitivu i lokativu jednine, te evo brojčano iskazani svi takvi završeci iz svih tišnjanskih oporuka: nastavak *-oga* upisan je 39 puta, nastavak *-og* ni jedanput, nastavak *-omu* 116 puta, *-om* 4 puta, samo 1 put *-on*, a nijedanput *-ome*.

Svi ti nastavci pripadaju određenoj pridjevnoj promjeni. Toponim Tisno po značenju je imenica, a po obliku pridjev. Takvu promjenu imaju mnogi naši toponimi (npr. Novi, Visoko, Nisko...).

Danas se u Šibeniku (na prigodnim predavanjima, na radiju) čuje: Tisno, pokatkad i Tijesno, Tisnoga i Tisnog, Tisnom, jednom čak i Tisnome, a nikad Tisnomu. Osim tih primjera samo sam dvaput čuo i: u Tisnu i u ime Tisna. Samo jednom u Šibenskom listu naišao sam na takve oblike. Svi ti primjeri znače potpuno poimeničenje.

Dok u 17. stoljeću glagoljski zapisi bilježe za genitiv jedan nastavak *-oga*, a za lokativ *-omu*, današnje gramatike normiraju dva oblika za genitiv *-og(a)* i tri za lokativ *-om(a, u)* (v. Gramatike: Maretić 1931., 168, Težak-Babić 1966., 87, Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika 1979., 109).

Na kraju ovoga članka evo i naglasi s dužinom na oblicima ovoga toponima: *Tisnoš*, gen. *Tisnoša*, lok. *u Tisnošu* i *u Tisnošmu* i najrjeđe: *u Tisnošu*.

Prema svemu tome, zaključak je ovaj: Tisno nije Tijesno, a sklanja se Tisno – Tisnoga, ne Tisno – Tisna.

Ante Šupuk